

Ajalookirjanduse aastapreemia 2023 pälvis Mati Laur

**KRISTO NURMIS, KERTTU PALGINÕMM, TÕNNO JONUKS,
JOHANNA ROSS, OLAF MERTELSMANN**

Ajalookirjanduse aastapreemia on Eesti ajalookirjutuse kõrgeim tunnustus, mille eesmärk on esile tõsta parimaid ajalooteemaliste originaalkäsitluste autoreid, hinnata meie ajalookirjutuse hetkeseisu ja suurendada üldsuse huvi ajaloo vastu. Hindamisel arvestatakse teoste teaduslikku taset, uudseid vaatenurki, aga ka nende vormilist ja tehnilist teostust. Igal aastal esitavad erinevad akadeemilised institutsioonid aastapreemiale hulga teoseid ja nii jõudis tänavugi preemia ekspertkomisjoni ette üheksateist teost, mida peeti vääriliseks nomineerida 2023. kalendriaasta parimaks ajalookirjutiseks. Ekspertkomisjon koosseisus Kristo Nurmis, Kerttu Palginõmm, Olaf Mertelsmann, Johanna Ross ja Tõnno Jonuks retsenseeris põhjalikult kõiki teoseid ning kriitiliste arutelude tulemusena andis 11. juunil Tallinna ülikoolis toimunud auhinnatseremoonial välja tänavuse aastapreemia ning kaks tunnustust.

Ekspertkomisjoni töö polnud lihtne, kuna esitatud üheksateist teost olid väga eriilmelised, millest igaüks näitas meie ajalookirjutuse arvestatavat taset ja kompis omal moel Eesti ajaloo ajalisi, ruumilisi ja distsiplinaarseid piire. Esindatud olid uurimused muinasajast tänapäevani, poliitiline, sotsiaal-, kunsti-, visuaalkultuuri ja institutsionaalne ajalugu. Geograafiliselt ulatusid teemad Eestist Abhaasiasse, Siberi ja Kanadani, üle maa ja mere ning ühel juhul koguni planetaarse tasandini. Kõik need tööd annavad tunnistust Eesti ajalooteaduse mitmekesisusest ja uuenduslikkusest, võimest paigutada Eestiga seotud ajaloolised protsessid rahvusülesesse konteksti, ning enesekindlalt osaleda rahvusvahelises teadusdiskussioonis.

Oluline on märkida, et üha enam pälvib akadeemiliste raamatute publitseerimisel tähelepanu ajalookirjanduse visuaalne külg – fotod ja illustratsioonid, mis ei tee raamatuid üksnes laiemale lugejaskonnale atraktiivsemaks, vaid täiendavad oluliselt ka teoste teaduslikku sisu. Vahel jäigi mulje, et mõne raamatu puhul pole tegu traditsioonilise akadeemilise publikatsiooni, vaid luksusliku juubeliväljaandega. Näiteks

Kristo Nurmis, PhD, teadur, humanitaarteaduste instituut, Tallinna Ülikool, kristonu@tlu.ee;
Kerttu Palginõmm, PhD, spetsialist, ajaloo ja arheoloogia instituut, Tartu Ülikool, kerttu.palginomm@gmail.com;

Tõnno Jonuks, PhD, teadusdirektor, Eesti Kirjandusmuuseum; teadur, humanitaarteaduste instituut, Tallinna Ülikool, tonno.jonuks@folklore.ee;

Johanna Ross, PhD, ajakirja Keel ja Kirjandus peatoimetaja, johanna@keeljakirjandus.ee;
Olaf Mertelsmann, PhD, professor, ajaloo ja arheoloogia instituut, Tartu Ülikool, olaf.mertelsmann@ut.ee.

Erki Tammiksaare „Eestikeelse Tartu Ülikooli esimene aastasada“ (Tartu Ülikooli Kirjastus) peidab oma mastaabi, esinduslikkuse ja rektori paraadsissejuhatuse taga tugevat originaalallikatel põhinevat teaduslikku ülevaadet Tartu ülikooli ajaloost 20. sajandil. Lisaks ülikooli loole sisaldab raamat olulist ning algupärast analüüsi Eesti teaduspoliitika arengutest kuni päris viimase ajani, mis teeb sellest õpetliku teose tervele Eesti akadeemilisele kogukonnale.

Tartu ülikooli ajalooga tegeleb ka **Janet Laidla, Janika Pälli ja Aldur Vunki** koostatud „**Academia Pernaviensise lugu. Tartu Ülikool Pärnus aastail 1699–1710**“ (Tartu Ülikooli Kirjastus). Raamat võtab vaatluse alla seni vähe uuritud lõigu kõrgkooli ajaloost: 18. sajandi alguse, mil ülikool tegutses Pärnus. Esmalt valgustatakse ülikooliga seotud otsuste poliitilisi, ühiskondlikke ja majanduslikke taustu – tuleb välja, et väga keerukas oli otsustada, kus peaks paiknema üks akadeemiline asutus, ning seda võivad mõjutada nii õhu kvaliteet kui ka lähedus sõjakolletele. Edasi pakutakse palju huvitavaid infokilde asutuse tegutsemise üksikasjade kohta alates hoonete paiknemisest ning töötajate ja tudengite olmetingimustest kuni ülikoolis tehtud teadustööni.

Eesti arhiivide rikkalike visuaalsete kogude võimalused on jõudnud ka traditsiooniliselt tagasihoidlikult kujundatud Rahvusarhiivi toimetistisse. Mullune kogumik „**Vabadussõjast iseseisvuse taastamiseni. Uurimusi 20. sajandi Eesti ajaloost**“ (koostanud **Tõnu Tannberg** ja **Aigi Rahi-Tamm**; Eesti Rahvusarhiiv) paistab silma oma väga kõrgel tasemel artiklitega riigi ja ühiskonna suhetest 20. sajandi Eestis. Eraldi tahaks siin esile tõsta noori ajaloolasi Toivo Kikkast, Mann Loperit ja Ermo Karpovit intrigeerivate artiklite eest, vastavalt Vabadussõja-aegsest tsensuurist ja meeolude uurimisest, rahvuslikust kasvatuses 1920ndatel ja 1930ndatel ning Eesti NSV seltsimehelikest kohtutest.

Nõukogude ja Saksa okupatsioonide raskustele heidab ehk kõige intiimsema pilgu **Marleen Metslaidi** ja **Indrek Jääsi** koostatud allikapublikatsioon „**Keeruliste aegade kiuste. Gustav Ränga päevikud 1939–1948**“ (ERM). Ikka on huvitav lugeda intelligentse inimese päevikut kaugete aastate tagant, leida ühiseid emotsioone ja otsida kokkupuutepunkte meie ajaga – nii on lugu ka Gustav Ränga päevikuga. Praegust hetke kõnetavad ehk enim kirjutaja mõtted seoses algava sõjaga ning ühiskonna reaktsioonidega sellele. Allikapublikatsioon on varustatud ka põhjalike saate-tekstidega mõlemalt koostajalt. Huvitav on vaade 1943. ja 1944. aasta vadja ja liivi uurimisretkedele kui Natsi-Saksamaa mandaadiga teostatud ekspeditsioonile, mille käigus pidi kandma ka sõjaväevormi.

Eesti NSV teemadega jätkab **Mati Lauri** ja **Tõnu Tannbergi** koostatud „**Rajoonide aeg. 1950–1962**“ (EÜS Kirjastus). See laiemale avalikkusele mõeldud nägus ja vaimukas teos räägib loo rajoniseerimisest, ehk sellest, kuidas püüti „tuua nõukogude võimu rahvale lähemale“ ehk lõimida Eestit Nõukogude Liidu administratiivsüsteemi. Raamatust saame rajoonide eksperimendist põneva analüütilise kokkuvõtte, fotosilmaga pilke nõukogude aja provintsi igapäevaellu ning ridamisi allikaid, kuidas rajoonide loomist nõukogude ajalehtedes propageeriti, sealhulgas näiteks sellest, kuidas Muuga lähel terendavat Kallaveret kujutleti Eesti NSV „tulevikulinnana“.

Nõukogude provintsiaalsed igapäevaelu uurib ka **Heiki Pärdi** oma raamatus „**Maa ja linna vahel. Eesti alevite lugu**“ (Tänapäev). See hästi loetav ning rikkalikult fotode ja projektijoonistega illustreeritud raamat avab alevit kui nähtust, tuginedes Ilmar Talve mõttele, et just alev kujutab enesest väikekoodanliku elulaadi kvintessentsi. Peale arhiiviallikate on selle mõtte näitlikustamiseks kasutatud fragmente ka ilukirjandusest ja mälestustest. Valgustatud saavad alevielu eri tahud: seda tüüpi asulate kujunemislugu, arhitektuurilis-ehituslik koostis, aga ka olme, elanike rõivastus, söömisharjumused, pidupäevad ja suursündmused. See on väärtuslik raamat kohaloolastele ja kohaloo huvilistele üle Eesti.

Mikroajalooliste ja perifeeria-uuringute kõrval olid tänavu esindatud ka hoopis teise mõõtkavaga teosed, mis avardavad Eesti ajaloo käsitlust traditsioonilistest piiridest märksa kaugemale. **Aivar Jürgenson** käsitleb oma monograafias „**Sõjad Abhaasias. Seosed Eesti, eestlaste ja baltisaklastega**“ (Argo) teemat, mis on Eesti ajalookirjutuses haruldane, muutes teose eriti väärtuslikuks. Kohati võib häirida, et autor kaldub selgelt Abhaasia positsiooni toetama ja tahtnuks lugeda rohkem nõukogude rahvuspoliitikast, aga viited Eestile ja Abhaasias elavatele eestlastele on siinsele lugejale kindlasti huvipakkuvad. Autor keskendub peamiselt poliitilisele ja sõjalisele ajaloole, puudutades osaliselt ka etnoloogilisi teemasid. Gruusia ja Abhaasia vahelist „ajaloosõda“ käsitlev osa on iseäranis hästi kirjutatud.

Aadu Must töötas aastakümneid Venemaa arhiivides, et koostada teos „**Eesti ja eestlaste ajaloo allikad Vene arhiivis. Venemaa ajalooarhiiv (1801–1917)**“, mis ilmus postuumselt **Kadri Toominga** ja **Anu Lepa** toimetusel (Tartu Ülikooli Kirjastus, Rahvusarhiiv). Raamat on põhjalik ja teadmisterohke, pakkudes lugejale võimalust avastada Eesti ajaloo kohta uusi tahke ning avab tulevikus kindlasti tee uute teemade avastamiseni impeeriumi perioodiga tegelevate ajalooteadlaste järgmistele põlvkondadele.

Oluliseks piirideüleseks panuseks Eesti ajalookirjutusse on ka **Tiina Talvi** suurepäraselt toimetatud kogumik „**Eesti merenduse ajalugu, I**“ (Varrak), mis pakub põhjaliku ülevaate Eesti merenduse ajaloost kuni Teise maailmasõja alguseni. Raamat on kergesti loetav nii spetsialistile kui tavalugejale, kaotamata akadeemilist taset. Artiklid on huvitavad ja rikkalikult illustreeritud, ja kuigi nende tase varieerub – mõned tuginevad ulatuslikule kirjandusele, teised ainult mõnele allikale –, saab üksnes kiita Eesti merenduse ajaloo „ülendamist“ populaarteaduslikust või nišiuuringust Eesti akadeemilise ajalookirjanduse uueks Suureks Teemaks.

Võimsalt olid tänavu esindatud ka kunstiajalugu ning visuaal- ja materiaalsed kultuuri käsitlevad uurimused. Eesti Kunstiakadeemia dotsendi **Anders Härmi** Eesti Kunstiakadeemias kaitstud doktoritöö „**Allumatud kehad: radikaalsed performatiivsed praktikad 20. ja 21. sajandi kunstis ja kultuuris**“ põhineb pika aja vältel ülikoolis peetud loengutel. Kogu doktoritöö ulatuses on tunda, et materjal on väga läbi tunnetatud ja mõtted selginenud. Doktoritöö kätkeb uut nägemust *performance*'i ajaloost, sest senised käsitlused ei ole autori hinnangul olnud piisavad. Raamatus on keskne nn allumatuse motiiv, mis läbib kõiki käsitletud kunstnikke

ja praktikaid. Häirmi doktoritöö juures väärrib positiivset esiletõstmist väga tundlik sotsiaalne närv ja poliitilise aspekti esiletõst, mille järgi teda kõige paremas mõttes mõjuka kunstikriitikuna ka tuntakse. Raamat on kindlasti õnnestumine ja oluline panus *performance*'i ajaloo mõtestamiseks!

Eesti Kunstiakadeemia kultuuriajaloo professori **Linda Kaljundi** ja Adamson-Ericu muuseumi programmijuht-kuraatori **Karin Vicente** toimetatud „**Kunst antropotseeni ajastul**“ on Kumu kunstimuuseumi samanimelise näituse kataloog. See on ainus raamat, mille vorm on nii vältimatult seotud sisuga, sekkudes diskussiooni, millistel põhimõtetel (näiteks kaaned, köide, paber) peaksid olema tänapäeva maailmas kujundatud raamatud. Sellisena pole tähtis mitte ainult vormi ja sisu ühtsus, vaid suuna näitamine kõigile võimalikele raamatutele. Kuigi autor nendib, et teema ise pole maailmas uus, on näitus ja kataloog osa suuremast keskkonnateadlikkuse tõstmise protsessist praegustes muuseumides, mille käimalükkajakas on Eesti Kunstimuuseum. Kumu pälvis esimese muuseumina Eestis ka nn rohemärgise. Raamatus on väga tähtsad kestlikule muuseumile pühendatud lühipeatükid, mille mõju valdkonnale on ülisuur. Samal ajal väärivad mitmed kaastööd näiteks Ulrike Plathilt, Eha Kommissarovilt eraldi esiletõstmist nii keskkonna- kui kunstiajaloo teemasid puudutava süvitsimineku poolest.

Tartu Ülikooli muuseumi direktori **Mariann Raisma** Eesti Kunstiakadeemias kaitstud doktoritöö „**Muuseumi võim. Muuseum kollektiivse mälu kujundajana 20. sajandi murranguperioodidel**“ on olnud valdkonnale väga oluliseks panuseks. Viimasel Muuseumide aastaauhindadel Pärnus tunnustasid muuseumiprofessionaalid teda selle teose eest eripreemiaga „Terav pliiaat“. Raisma artiklil põhinev monograafia algab pika, põhjaliku ja teoreetilise katuspeatükiga, mis käsitleb teemasid nagu võim, mälu, rahvuslus ja üldisemalt murranguid muuseumimaailmas ja kitsamalt Eesti muuseumimaastikul. Sellisena on töö muuseumivaldkonda oluliselt edasiviiv, sest mitmed institutsioonid saavad end nende murranguperioodide taustal vaagida. Doktoritöö mitmetele teoreetilistele lähtekohtadele viitav katuspeatükk on heaks sissejuhatajaks igale muuseumivaldkonna vastu huvi tundvale inimesele, kitsamad ja empiirilised artiklid süvenevad allikalisele materjalile tuginedes Eesti muuseumimaailma olulistele momentidele nii sõjaeelse vabariigi kui nõukogude ajal.

Tänavustest nominentidest üks ilusaim ja ühtlasi mõõtnemelt võimsaim raamat on aukartust äratavalt suure kollektiivi koostöös valminud ja **Maret Tamjärve** toimetatud „**Seto rahvarõivad**“ (Seto Käsitüü Kogo). Sissejuhatuses tutvustatakse lugejale lühidalt Setomaa ja setode ajalugu, teose lõviosa on pühendatud seto rahvariiete detailsele kirjeldamisele koos pildimaterjaliga. Asjatundjad on ühendanud jõud, et talletada täht-tähele kõik rõivaste kohta teada olev alates esemete nimetustest ja valmistamise tehnikatest kuni kandmise asjaolude ja moe muutumiseni. Raamatu võtavad kokku mõned teemat edasi arendavad peatükid näiteks rõivastest seto pärimuses ning seto rõivaste ainelisest tänapäeva moekunstist.

Tallinna Ülikooli kunstiajaloo professori **Kersti Markuse** toimetatud „**Eesti kunsti ajaloo**“ esimene köide viib peaaegu lõpule pika mittekronoloogiliselt kulgenud „Eesti

kunsti ajaloo“ ilmumise protsessi. Sarja peatoimetajaks ja suurimaks eestvedajaks on olnud Eesti Kunstiakadeemia kunstiajaloo professor **Krista Kodres**. Nii on „Eesti kunsti ajalugu“ Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituudi kõige vanemaks teadusprojektiks, millega alustati juba 1999. aastal. Seitsmeköitelise „Eesti kunsti ajaloo“ eesmärgiks on hõlmata Eesti kunsti- ja visuaalkultuuri ajalugu võimalikult laiahaardeliselt, tehes selle kättesaadavaks nii akadeemilisele kui laiale publikule. Auhinnale esitatud koguteos käsitleb Eesti muinas- ja keskaegset kunsti ajavahemikul 1100–1520. Teosesse on andnud oma panuse paljud Eesti tunnustatud kunstiajaloolased, ajaloolased ja arheoloogid. Nagu kunstiajaloolased ise on rõhutanud, on teos – nagu kõik senised „Eesti kunsti ajaloo“ köited – oma toimetaja nägu. Keskseks mõisteks teose puhul on tõusnud visuaalkultuur, millest lähtuvalt on sihte seatud. Seejuures on tähtis, et teos pälvis just nüüdsama ka Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühingu aastapremia, mis on üks kõrgemaid valdkondlikke tunnustusi.

Eesti ajalookirjandusele on ikka olnud iseloomulik tugev keskaja ja varauusaja uurimise suund. Selle suuna uurijaskond paistab silma oma ühtse kogukonnana tegutsemise poolest ja selle tulemuseks on mitmed hea tervikuna toimivad artiklikogumikud. **Anu Männi** ja **Erki Russowi** koostatud ja toimetatud 32. kogumik „**Vana Tallinn**“ on pühendatud Eesti numismaatika *grand old man*’i Ivar Leimuse 70. sünnipäevale. Nii nagu juubilari huvid, on ka see kogumik oma teemadelt lai. Sellest leiab nii üldistavamaid käsitlusi, nagu ülevaade 13. sajandi piiskopkondadest, aga enamasti konkreetsemaid ja valdavalt vaimukultuuriga seotud teemasid alates keskaegsetest pealiskirjadest, jooduraamatutest, materiaalsest raamatukultuurist ja nõuetest kõlvatutele naistele kuni ökoarheoloogiani ja hobukastani saabumiseni Tallinna. Ka ajalooline biograafia, siinses kogumikus Tallinna 16. sajandi suurkaupmehe Jürgen Honerjegeri näitel, on olnud juubilari üheks lemmikteemaks.

Koit Riksoni koostatud ja laia autoriringi kirjutatud ülevaade „**Saare-Lääne piiskopkond, 1227–1573. Kõige rikkam territoorium**“ (Eostre Publications) esindab täiesti uut suunda Eesti ajalookirjutuses. Raamat annab populaarses võtmes ülevaate Saare-Lääne piiskopkonna ajaloost, kuid on põhiosas pühendatud selle piirkonna kindlustele. Erinevalt kõikidest teistest analoogsetest kirjutistest on see teos astunud visualiseerimisel suure sammu edasi ja plaanide asemel või kõrval pakutakse lugejale ka linnuste vaateid. Ilmselt pani selline ülesanne nii mõnegi autori raske dilemma ette, kuidas täita tühimikud meie teadmistes, et lõpptulemuseks oleks pädev joonis. Tulemus ongi igati õnnestunud, ja kui mõni detail rekonstruktsioonides võibki olla vaieldav, siis loob see ainult viljaka baasi edasisteks uurimusteks. Küll aga soovitaks sarja järgnevate raamatute puhul – loodetavasti ilmuvad need peagi – valida pisut suurem formaat, et jooniste ilu ja lisatud tabelite detailsus paremini välja tuleks.

Hoolimata kõigest neist suurepäraimestest teostest jäid meie ekspertkomisjonile siiski enim silma kolm järgnevat tööd. Kõik kolm pretendeerisid aastapremia laureaadiks ning pikkade ning kohati kirglike vaidluste tulemusena otsustasime anda premia ühele ja eraldi tunnustuse kahele teisele tööle.

Meie esimene tunnustus läks **Marten Seppeli** ja **Madis Maasingu** koostatud ning **Kai Tafenau** toimetatud kogumikule „**Muutused, ümberkorraldused, uuen-
dused. Varauusaja arengujooned Eesti- ja Liivimaal 1520–1800**“ (Acta Universita-
tis Tallinnensis. Humaniora, TLÜ Kirjastus). See raamat on oluline maamärk Eesti
varauusaja uurimisloos. Teos koondab suure osa varauusaja uurijatest, keda auto-
rid loevad Eestis kokku lausa kuuskümmend, ning ka teemade poolest on kaetud
nii suured kontseptsioonid – mis üldse on varauusaeg ja kuidas seda piiritleda –
kuni kitsamate uurimisteemadeni toidust, seksist ja pärandiloeteludest või hoopis
spetsiifiliselt raamatukaunistustest. Koostajad-toimetajad on artiklid lahterdanud
temaatilistesse plokkidesse Võim, Õigus, Kirik, Talupoeg, Kommunikatsioon, Eluolu,
Ülikool, Kirjandus ja Kunst, mille lõpetab kokkuvõttev diskussioon. Kui varauusaja
uurimine on üle elanud erinevaid populaarsuse etappe, siis selle kogumiku põhjal
näib küll tegemist olevat ühe dünaamilisema ja kiirema arenguga ajaloo uurimise
perioodiga. Isegi kui populaarseks ajaloolugemiseks võib kogumik liiga raskeks osu-
tuda, siis maamärgina on see raamat end kindlasti kehtestanud.

Meie teine eraldi tunnustus läks **Kai Tafenau**, **Kristiina Rossi** ja **Aivar Põldvee**
toimetatud allikapublikatsioonile „**See kuningas sest auvust, põrgukonn ja armu-
taim. Eesti keelemõte 1632–1732**“ (Eesti Keele Sihtasutus). Ekspertkomisjoni liikmete
seas valitses üksmeel, et tegu on tähelepanuväärse saavutusega nii meie keelemõtte
uurimise ajaloos kui allikapublikatsioonide žanris. Tegu on tõeliselt eeskujuliku
tööga, mis näitab, kuidas ühte head allikapublikatsiooni koostada. Raamat sukeldub
sügavale eesti kirjakeele lätetele, uurides vaimulikku eestikeelset kirjavara ehk seda,
mida „sakslased“ „eestlastele“ ette lugesid, püüdes sellega maarahvale ristiisku sisen-
dada, ja nii poolkogemata andsid panuse meie tänase kirjakeele ja rahvuse sünnile.
Need 550 lk allikatõlkeid ei piirdu üksnes kirjavaraga, vaid sisaldavad laia spektrit
autobiograafiatest piiblikonverentside vaidluste ning korrespondentsideni. Raamat
lõpeb pietistide tulekuga ehk vahetult enne hernhuutlikku liikumist, mil kirjakeelt
hakkas üha rohkem praktiseerima ka põlisrahvas ise. Igal primaarallika tõlkel on
lühike sissejuhatus ning allikad on põhjalikult annoteeritud, mis teeb raamatust
fantastilise õppematerjali üliõpilastele.

Nende raamatute erakordne tase annab alust väita, et oleme tunnustajaks Eesti
varauusaja uurimise kuldajastule. See viib meid sujuvalt ka tänavuse preemia võitjani.

Ajalookirjanduse aastapremia 2023. aastal välja antud raamatu eest läks
Mati Lauri monograafiale „**Talurahva seksuaalkäitumine 18. sajandi Liivimaal**“
(Rahvusarhiiv). Mati Lauri võimas teos on põhjalik ja süstemaatiline uurimus varauus-
aegsest seksuaalelust Liivimaal, mis paistab silma nii oma teadusliku pretensiooni
kui värvika keelekasutuse poolest. Mati Laur toob lugejani varauusaegse seksuaal-
elu helgema ja tumedama poole ehk armuleegid ja paarisuhte kombed kõrvuti
traagiliste teemadega nagu seksuaalvägivald, mis on põletav probleem meie ühis-
konnas ka tänapäeval. Samas väldib autor presentismi ja annab suurepärase sisse-
vaate 18. sajandi Liivimaa seksuaalkäitumise omailma. Raamatus saame kogeda
tõsiteaduslikku, üldistavat ja rahvusülest analüüsi, aga ajastu tsitaatide ja mõistete

esitlemisega ka rikkaliku tunnetuse tollasest keelekasutusest ja inimeste väärtusilmast. Leiame palju kontraintuitiivseid detaile, mis teevad teose eriti huvitavaks ja meelitavad edasi lugema. Žüriiliikmed tõstsid esile Mati Lauri võimet lugeda ja tõlgendada keerulisi kohtudokumente ning dešifreerida saksa juriidilist keelt. Autor ühendab suurepäraselt allikate kriitilise ja ettevaatliku lugemise ning jõulised teesid, mis avavad tee edasistele debattidele. Lisaks tõsiteaduslikule sisule on raamatul aga ka teine oluline väärtus. Ja see on miski, mida ekspertkomisjoni liikmed tõstsid esile kui „matilaurilikku lahendat keelt“ ning „ühe autori stiili-powertrippi“. See on üpris haruldane nähtus Eesti ajalookirjutuses, et autor suudab võrdväärset määral rääkida nii spetsialisti kui tavalugejaga, olla teaduslikult kõrgel tasemel, aga avatud ka laiemale publikule. Ja siin, me arvame, et Mati Lauri töö on tõepoolest teedrajav, edendades mõnusalt loetavat akadeemilist ajalookirjutust, mis teeb au mitte ainult autorile, vaid meie ajalooteadusele tervikuna.

Kokkuvõttes tuleb tunnistada, et 2023. aastal ilmunud teoste põhjal on Eesti ajalookirjutuse tase tugevaim, kui ta on kunagi varem olnud. Eesti keelemõtte kogumikus jäi ekspertkomisjonile silma Johann Engelhard Bender, Rostockist pärit vaimulik, kes tõlkis 17. sajandil kirikulaule eesti keelde. Bender väitis toona, et eesti keel pole piisavalt rikas ega saagi kunagi nii rikkaks, et väljendada filosoofilisi termineid ja abstraktseid sõnu. Nüüd, paarsada aastat hiljem, tunnustame eesti akadeemilise ajalookirjutuse kõrget ja mitmekülgset taset. Siin võib ajaloolasi üksnes julgustada kirjutama veelgi ambitsioonikamaid töid, arendama eesti teaduskeelt, aga ka osalema veelgi aktiivsemalt ja enesekindlamalt rahvusvahelises teadusdiskussioonis. Eesti ajalookirjutus ei peaks olema huvitav ju mitte üksnes meile, vaid tal on potentsiaali mõjutada üleeuroopalisi ja globaalseid arusaamu kontinendi ajaloost.